

## סימן ח

## השפעת רחם מלאכותי על יחוס בתרומת ביצית

א. בספרנו **רץ כצבי - פוריות חלק א**, הרחבנו את היריעה בכמה מקומות בנושא שהתחבטו בו פוסקי הדור האחרון, המציאות החדשה של חלוקת תפקידי האם ביצירת הוולד, בין שתי נשים: האחת בעלת הביצית, והשניה מגדלת את העובר ויולדת אותו - מציאות זו הניחה לפתחם של גדולי הפוסקים בדור האחרון, שאלות בלתי פשוטות [נתונים מוסמכים שפרסם משרד הבריאות בשנת 2019, קובעים כי נכון לסוף שנת 2017, כחמשה אחוזים מהלידות בישראל היו כתוצאה מהפריה חוץ גופית. מתוכם, מספר לא ידוע של תינוקות שנולדו כתוצאה מתרומת ביצית או פונדקאות].

• ראשית, שאלת בירור היוחסין - מי האשה המוגדרת כאמו של הוולד.

מחד גיסא, לכאורה בעלת הביצית היא האם, כי היא זו שנתנה את החומר הגנטי שממנו נוצר הוולד, ואע"פ שלא השתתפה בגידולו. וכשם שמצינו שלענין האבהות, הוולד מתייחס אחר האב למרות שלא נטל חלק בגידולו בשעת ההריון, כך גם בעלת הביצית הזריעה את ה"אודם שבו" כמבואר בדברי הגמרא בנדה (לא, א), דהיינו נתנה את כל הבסיס הגנטי ליצירת הוולד [DNA], והילד שיוולד יהיה דומה לה במראה ובתכונות, ואילו האשה שגידלה אותו ברחמה שימשה רק מעין "אינקובטור" טבעי שהזין את העובר במהלך תקופת ההריון.

מאידך גיסא, יתכן ודווקא ה"יולדת", שבזכותה הפכה הביצית לוולד חי נחשבת לאם, והוולד מתייחס אחריה. ואע"פ שהחומר התורשתי [הגנטי] ממנו נוצר הוולד [הביצית] אינו שלה, הרי מי שבעצם הזינה את העובר והפכה אותו מביצית מיקרוסקופית לוולד בן קיימא והוציאה את האפשרות להריון מה"כח" אל ה"פועל", היא זו שנשאה אותו ברחמה ואף ילדתו - ולכן היא זו שנחשבת כאמו.

• שנית, האם מותר לבני זוג שאין להם כל דרך אחרת להיפקד בזרע של קיימא, לעבור את תהליך תרומת הביצית או הפונדקאות.

שתי שאלות אלו קשורות אחת ברעותה, משום שרבים מהפוסקים נמנעו מלהתיר טיפולים אלו בגלל הספקות הרבים בשאלת יחוסם של הנולדים מהם.

הקושי במתן התשובה והכרעה לשאלות אלו, נובע בעיקר בשל העובדה שמציאות מחודשת זו לא היתה קיימת בזמן התלמוד ורבותינו הראשונים, ולפיכך אין מקורות קדומים מפורשים שעסקו בשאלות אלו, וכפי שכתב ידידי רבי משה שטרנבוך בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סימן שיח) "יש לדעת שכל הכרעות הפוסקים בענין הפונדקאות אינם אלא מסברא, ואין ראיותיהם או סברותיהם מכריעות, שכן ענין "הפונדקאות" חדש הוא ואין מקורות מהש"ס ומהפוסקים הקדמונים לענין זה, ועל כן נאלצים לפסוק בסוגיות חמורות כאלו מסברא ובהבאת ראיות שאינן מכריעות בדימוי מילתא למילתא". ודברים דומים שמעתי בשם הגרש"ז אויערבך והגר"ש אלישיב שלא ניתן לפסוק בנושא זה, היות ובדבר מחודש זה אין מקורות, וההכרעה היא מסברא בלבד.

כפועל יוצא מכך, ומכיוון שלמעשה קשה למצוא ראיות **מכריעות** לשאלות שצוינו לעיל, המבוכה בנושא זה רבה: יש שנקטו שבעלת הביצית היא האם. אחרים פסקו שהאשה היולדת היא האם. היו שסברו כי מאחר ואנו מסופקים בדבר יש להחמיר שהן בעלת הביצית והן הפונדקאית נחשבות כאמהות. ואחרים הורו מחמת הספק, שאף אחת מהנשים לא מוגדרת כאמו של התינוק שנולד מפונדקאות.

ככל הנראה, כתוצאה מכך שהפסיקה בנושא זה מושתתת על אדני הסברא, קיים גם שינוי בדעתם של חלק מהפוסקים, שבהתחלה נטו לצד אחד, ולבסוף פסקו אחרת, כפי שיובא לקמן.

ברצוני להצביע על דבר נוסף, בזהירות ובהסתייגות. מעיון בפסיקה ההלכתית הכתובה בנושא, ושמיעת הוראות שנאמרו בעל פה ליחידים ממקורות מוסמכים, מתקבל הרושם שאם ננתח את הדעות השונות לפי התקופה בהם נאמרו, נגלה כי בשנים הראשונות מאז תרומת ביצית ופונדקאות הפכו למעשיים, הנטייה הרווחת בקרב הפוסקים היתה, שהפונדקאית היולדת היא האם, או שלא ניתן לקבוע מי היא האם, אך לביצית לא יחסו כל חשיבות. ברבות השנים, ובפרט בשנים האחרונות, שיש מודעות רבה יותר למשמעות המטען הגנטי [DNA] כגורם מכריע בדיני יוחסין, נטו רוב הפוסקים להכריע שבעלת הביצית הנותנת את המטען הגנטי [DNA] של הוולד היא האם.

אולם כאמור, בשעת כתיבת השורות, קיץ תשע"ו, חובה לומר שעדיין אין הסכמה מוחלטת ותמימות דעים בשאלת יחוסם של הנולדים בפונדקאות, ובשאלה האם תהליך זה מותר לכתחילה על פי ההלכה.

כבר מסרתי "מודעה רבה לאורייתא" בפתיחת חיבורי "רץ כצבי - פוריות", כי מעולם לא התיימרת להביע דעה בנושאים חמורים שטהרת יחוס העם היהודי תלויים בהם, וכל דברי אינם אלא לפלפולא דאורייתא, ולהציע ממה שעלה במצודתי לפני היושבים על מדין ותלמידי החכמים העוסקים באורייתא די בכל אתר ואתר. וגם עתה באתי לדון לפני רבנן ותלמידהון, בהתפתחות מדעית חשובה שדווח עליה לאחרונה, העשויה להכריע מתוך המציאות את הספקות שהוזכרו לעיל.

אך תחילה נסקור בקצרה את דעותיהם של פוסקי ההלכה שדנו בנושא תרומת ביצית ופונדקאות.

• • •

#### הפונדקאית היא האם

**ב. כפי שנכתב לעיל, כשתהליך הפונדקאות הפך להיות מעשי, פוסקים רבים אחזו בדעה שהפונדקאית היא האם.**

• **רבי אליעזר יהודה וולדנברג** - כתב בשנת תשנ"א בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יט סימן מ) לפרופסור אברהם סופר אברהם: "הוא הדין נמי בביצית הניטלת מגופה של אשה אחת ומשתילים אותה בגופה של אשה אחרת להריון וללידה, שמתבטלת הביצית לגופה של האשה האחרת, והוולד מתייחס לאשה השניה אשר בנדונו היא זאת הפונדקאית, והוולד מתייחס איפוא אחריה".

• **רבי מרדכי אליהו** - כתב לידידי רבי מנחם בורשטיין (שנת תשס"ז) ראש מכון פוע"ה: "במענה לשאלתך בענין התייחסות ילד הנולד ליהודיה מתרומת ביצית לא נודע למי או מגויה, כבר אמרנו פעמים רבות שהאם נושאת ההריון והיולדת אותו היא אם הילד לכל דבר וענין ולא תורמת הביצית. ועל כן במענה לשאלותיך אין שום צורך לערוך גיור לחומרא, אפילו תורמת הביצית היא אינה יהודיה. ואין חס וחלילה להוציא לעז על ילדים אלו כיון שהם יהודים לכל דבר וענין. ובפרט שיש כמה וכמה שנולדו בצורה זו והוחזקו ליהודים".

• **רבי שאול ישראלי** - כתב בשו"ת חוות בנימין (ח"ג סימן קח אות ה) "לגבי האשה זרעה-ביציתה אינה קובעת התייחסות אחריה, אלא הייחוס נקבע אחרי מי שבמעיה יקלט ויגדל וממנה נולד אחר כך בהגיע זמן הלידה".

• **רבי זלמן נחמיה גולדברג** - כתב במסקנת מאמר שראה אור בקובץ תחומין (ח"ה עמ' 248) "אם שהולידה אבל לא היא עיברתו, מתייחס הוולד אחר האם היולדת לענין איסור חיתון בקרובי האם היולדת. אבל מותר בקרובי האם שעיברתו, ולדעת רבי עקיבא אייגר יתכן שאסור גם בקרובי האם שעיברתו".

• **רבי מנחם מנדל שפרן** - פרסם את דעתו בקובץ עטרת שלמה (ח"ה עמ' עד) והכריע: "למעשה נקיט בידי בביצית המושלת באשה אחרת **שההריון קובעת את האמהות** ולא זו שנתנה את הביצית". כלומר הפונדקאית שברחמה היה ההריון היא האם.

• **רבי אברהם יצחק הלוי כלאב** - כתב לי (כ' שבט תשע) שלדעתו היולדת היא האם, אך אם הביצית של גויה אזי בעלת הביצית היא האם: "ברם לפי ענ"ד, כפי שמבואר במאמר המצורף, היולדת הינה האם ולא בעלת הביצית, אין נפקא מינא בכך, אלא אם כן הביצית היא של גויה, שאין היולדת האם, אלא בעלת הביצית כמבואר במאמר באריכות החילוק ביניהן".

### מעיקר הדין בעלת הביצית היא האם אך יש להחמיר שגם הפונדקאית האם

ג. כן נראה שסברו להלכה הגרי"ש אלישיב והגר"ע יוסף.

• **רבי יוסף שלום אלישיב** - כאשר שוחחתי עם פרופסור אברהם שטינברג, מחבר האנציקלופדיה הלכתית רפואית, בחודש אדר א' תשס"ח, אמר לי כי לדעת הגרי"ש אלישיב, אין הכרעה מי נחשבת האם בתרומת ביצית ובפונדקאות, ואשר על כן, יש להחשיב את שתי הנשים [בעלת הביצית והאשה היולדת שברחמה היה ההריון] כאמהות לחומרא [דהיינו, לענין נישואין לקרובות שתי הנשים, אסור לו להכות את שתיהן וכן לא לקללם וכן כל דיני כיבוד אם, שמחוייב בשתייהן].

גם פרופ' אברהם אברהם כתב בספרו נשמת אברהם (שם) שהגרי"ש אלישיב לא הכריע בשאלת יחוסו של הנולד מתרומת ביצית או מפונדקאות, בהעדר ראיה חותכת לכך מדברי חז"ל, אולם הגרי"ש אמר שלמעשה נראה לו שהיולדת היא האם: "אמר לי הגרי"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] דלדעתו אסור לעשות זאת לכתחילה, וטעמו שהדבר יגרום לערבוביה ויחשבו שכשם שיש היתר עם שתי נשים, כך מותר להשתמש בזרע של אדם אחר [דהיינו לא מהבעל]. ולגבי השאלה מי נחשבת האם כשהדבר כבר נעשה בדיעבד, אמר לי הגרי"ש שאמנם **אין עדיין הכרעה בכל הנושא**, אך **נראה שהאשה היולדת היא האם**. ואם היא עכו"ם הילד יצטרך לגיור, עכ"ד. עוד אמר לי הגרי"ש, שגם אסור להשתמש בביצית שהותרה מאשה אחרת, בין אם האשה התורמת זרה, ובין אם היא קרובת משפחה של המקבלת, ולא כפי שנאמר במובא בשמו".

עוד בנדון דעתו של הגרי"ש אלישיב, כתב רבי אביגדר נבנצל, במכתבו אלי (שבט תשס"ט) "ברצוני לספר לכת"ר כי נשלחתי פעם לשאול את מרן הגרי"ש אלישיב (שליט"א) בדבר כהן שאשתו אינה יכולה ללדת, והפרו ביצית ממנה בזרע בעלה, והשתילו בפונדקאית גויה, וכעס הרב על עצם המעשה, אבל הורה שהולדות (נולדו שלשה בנים) ימולו כדן, אך אמר שדינים לענין כהונה הוא ספק, ולא זכיתי להבין צד הספק בזה".

באחרית ימיו, הורה הגרי"ש כי **מעיקר הדין בעלת הביצית היא האם**, ורק לחומרא יש לחשוש שגם **היולדת היא האם**, וכפי שאמר לי בשיחה טלפונית ידידי, רבי אברהם שרמן, דיין בית הדין הגדול בירושלים, ולאחר מכן פרסם את הדברים בהרחבה בקובץ ישורון (חלק כא) שיצא לאור בשנת תשס"ט: "מרן הרב [אלישיב] הסביר פסיקתו שיצירתו של אדם מתהווה מזרעו של האב והביצית של האשה, והרחם של האשה בו מתפתח וממנו נולד ויוצא לאויר העולם אינו קובע את היחס. מרן הרב הוסיף שבכל מה שנוגע ליחוס יש לראות את הרחם ככלי חיצוני בו התפתח העובר וממנו יצא, וכאשר שאלתי את כבוד מרן הרב האם יש ליתן משקל ולהתחשב באותם פוסקים ומחברים שפסקו שהאם הפונדקאית המולידה היא אמו של הילוד, וצינתי שם חלק מהם, הרב דחה שיטות אלו והוסיף תמיהה לשיטות אלו ושאל אם תווצר אפשרות שניתן יהיה לקחת ביצית ולהשתילה ברחם בהמה שתוליד את העובר האם הבהמה תקבע את היחוס של העובר. בתמצית יש לומר בהבנת דעת מרן, דהרב רואה ברחמה של האם הפונדקאית כמקום חיצוני שאינו קובע את היחס, והיחס נקבע רק מזרע האיש והביצית של האשה,

שמהווים את מרכיב יצירת הוולד".

אולם בשו"ת ישא יוסף (חלק ו' סימן פט) כותב הרב אפרתי: "כפי מה שהבנתי מדברי מרן זצוק"ל היתה נראית דעתו שמסתברא שהאשה היולדת היא הנחשבת לאם הולד, אולם מכיון שלדעתו אין לדבר ראייה ברורה היה חושש גם להצד שבעלת הביצית נחשבת לאמא". וראה לעיל עמוד צו, את מכתבו של הרב אפרתי בנושא זה.

• **רבי עובדיה יוסף** - לא הביע את דעתו בכתב בנושא יחוס הנולד בתרומת ביצית ופונדקאות, בספריו ובמאמרים שיצאו עד כה.

בעת ביקורי אצל הראשון לציון, רבי שלמה משה עמאר, בחודש תמוז תשס"ח, הרב מסר כי שמע מפי הגר"ע יוסף שהוולד מתייחס אחר בעלת הביצית בלבד ולא אחר היולדת כלל.

אמנם בספר מעיין אומר (ח"ח פרק א) הביא בשם הגר"ע יוסף שהפונדקאית היא האם.

בחורף תשס"ט, נכנסתי לחדרו של הגר"ע יוסף לברר את דעתו בנושא זה לפרטיה. הרב ביקש שאשאיר את המאמר לעיונו. לאחר מכן מסר ידידי רבי יצחק פינץ, מראשי המערכת להוצאת ספריו, כי הרב עיין במאמר ועמדתי בענין תרומת ביצית ופונדקאות היא כפי שאמר בשמו הרב עמאר - **שבעלת הביצית היא האם**.

יש לציין כי רבי חיים וידאל, דיין בבית הדין הרבני, שלח מכתב לגר"ע יוסף בחודש שבט תשע"ב, בנדון יהודיה שנישאה לגוי וקיבלה תרומת ביצית מגויה ופנתה לרב הקהילה המקומית בבקשה שימול את בנה. והגר"ע נשאל האם דין הוולד כיהודי או כגוי, ואם הוא גוי האם צריך לגיירו, מאחר והאשה שחיה עם הגוי אינה שומרת תורה ומצוות. וכתב הגר"ע יוסף בתשובה הנמצאת עדיין בכתב יד: "יש למולו ולא לגיירו עד שתחזור אמו בתשובה שלימה". ולמדנו מדבריו שלדעתו הוולד נכרי היות ואמו היא בעלת הביצית, ולכן יש ספק אם צריך גיור.

בנוסף, אציין לתשובה קצרה בכתב ידו של הגר"ע יוסף מתאריך י"ב בכסלו תשע"ג, לשאלה שנשאל על ידי חתנו הרב יעקב צ'יקוטאי, כיצד לנהוג במילתו של תינוק שנולד מביצית של יהודיה ופונדקאית גויה: **"למול אותו ככל ילדי ישראל עם הברכות כרגיל"**. ואחר הוסיף מתחת לתשובתו: **"טוב מאוד שיעץ להורים גם להטבילו לשם גירות"**.

כמדומני שזו התשובה הברורה ביותר בכתב ידו של הגר"ע יוסף המצויה בידיו כיום בנושא זה והמשקפת את דעתו **שבעלת הביצית היא האם**, ולפיכך הילד יהודי, ורק לחומרא יש לחוש ליולדת. ולכן מסתבר איפוא, כי העדויות האחרות בשם הגר"ע יוסף מקורן בתקופה קדומה יותר, ולא משקפות את דעתו למעשה באחרית ימיו.

רבי מרדכי טולידאנו, חתנו של הגר"ע יוסף, אב"ד בית הדין הרבני בירושלים, כתב לי (ערב יום כיפור תשע"א) "ובהיות והענין היה נוגע למעשה, נכנסתי לקדש פנימה אצל מו"ח מרן הגאון רבי עובדיה יוסף (שליט"א) ושאלתיו שוב לדעתו, וחזר ואמר שעובר הנולד מתרומת ביצית צריך גירות, וזאת כפי שציין כב' בקונטרסו משמו, שיש להתייחס לתורמת הביצית הנכרית. אם כי, לא ברור לי אם דעתו שצריך גיור מדין ודאי או משום ספק". כשבועיים לאחר מכן כתב לי הרב טולידאנו מכתב נוסף: "בהמשך למכתבי הקודם מערב החג, זיכני ה' להסתופף בצילו של מרן פאר הדור רשכבה"ג (שליט"א) בשבת קודש לסדר ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה, חול המועד סוכות, ושאלתיו לענין היולדת מתרומת ביצית של נכרית, כיצד לנהוג בענין ברית מילה, ואמר לעשות את הברית מילה רק לאחר גירות. ומי שלא עשה כך, אינו אלא טועה. אם כי, לאחר הגירות, כבר כתב בתשובה שאינו צריך לעשות הטפת דם ברית. שוב שאלתי האם מה שהורה להצריכו גירות הוא מתורת ודאי או מתורת ספק, וראיתי שאין דעתו נוחה כלל לדבר על נושא זה".

### מספק יש להחמיר שגם בעלת הביצית וגם הפונדקאית אמהות

ד. בשונה מדעת הגרי"ש אלישיב והגר"ע יוסף, שמעיקר הדין בעלת הביצית היא האם, ויש להחמיר שגם הפונדקאית היא האם, יש פוסקים שנקטו להלכה כי מספק יש להחמיר שגם בעלת הביצית וגם הפונדקאית אמהות.

• **רבי שלמה זלמן אויערבך** - יש עדויות סותרות מתקופות שונות בחייו, מה היתה דעתו בנדון תרומת ביצית ופונדקאות. רבי אביגדר נבנצל, רבה של העיר העתיקה בירושלים, מגדולי תלמידיו, העיד ששמע מפיו, כי **בעלת הביצית היא האם** (אסופת מאמרים לקראת הכינוס הבינלאומי השני לרפואה הלכה ואתיקה, הוצאת מכון שלזינגר עמ' 26 הערה 67).

מאידך, פרופ' זאב לב (עמק הלכה ח"ב) כתב, ששמע מפי הגרש"ז **שהיולדת היא האם**.

ובספר נשמת אברהם (אבן העזר סימן א אות ו מספר 11) כתב: "הגרש"ז אויערבך כתב לי שגם לדעתו אין לעשות מעשה זה לכתחילה כי זה יגרום בלבול וערבוביה ואין זו השקפת התורה. ואם כבר נעשה הדבר, לשאלה מי נקראת האם של הילד, אמר לי הגאון שאמנם גדולי הדור (המובאים לעיל) דנו בשאלה של הפונדקאית בסברות וגם על סמך אגדות חז"ל, אך **אין לדעתו ראייה ברורה לדבר כדי להכריע מי האם** - האשה שממנה נלקחה הביצית או הפונדקאית. ואמנם לפי סברתם הפונדקאית היא האם, אבל יש לעיין, לו יצויר שמוציאים עובר רגיל מאשה ומשתילים אותו ברחם של פונדקאית שתלד אותו בתום תשעה חודשים, האם גם במקרה כזה יהיה הדין כן, ואם כן ממת, לפני ארבעים יום, קודם מלאת שלשה חודשים או אפילו בתחילת חודש התשיעי. ולכן נראה לו **שבכל השאלות האלו הנוגעות לדיני תורה, צריכים להחמיר**. ואם הפונדקאית היא עכו"ם, הילד יצטרך להתגייר מספק. מאידך, אם הפונדקאית עכו"ם טבלה לשם גיור בזמן "עיבורה", גם זה לא מועיל לעובר כי שמא אינה אמו ואין לה בעלות עליו, ודומה למינקת שקיבלה ילד בפקדון, עכ"ד".

דברים דומים כתב לי הרב פרופ' אברהם שטינברג בשנת תשס"ט: "ביחס לדעת הרב אויערבך, הובאו בשמו דעות שונות, ושמעתי ממנו שלדעתו מצב של תרומת ביצית או פונדקאות הוא **אחד המצבים היחידים שאין הוא מוצא מקור בהלכה להכריע, ולפיכך יש לנהוג לחומרא, היינו ששתי האמהות**" [תורמת הביצית ונושאת ההריון ברחמה] **הן אמהות**, אך לחומרא משני הצדדים באופן שווה. לפיכך אם אחת מהן גויה - הולד צריך גיור לחומרא, הוא אינו יורש אף אחת מהן, הוא אסור בקרובותיהן של שתיהן, והוא חייב בכיבוד אם ביחס לשתייהן".

• **רבי בן ציון אבא שאול** - בספר אור לציון על מסכת יבמות (מב, א על רש"י ד"ה ויפטור) כתב: "ולפי זה נראה, שמה שעושים בזמננו, שלוקחים ביצים מאשה אחת ושמים במבחנה [עם זרע, שע"י זה נוצר העובר במבחנה], ואחר כך שמים באשה אחרת ונולד הולד, **שתיהן חשיבי אמותיו**, וגם השנייה חשיבא אמו, כיון שגדל בבטנה [וטבעיו נמשכים אחר האמא הראשונה]".

בהסבר דבריו כתב לי רבי עזרא בצרי, אב"ד ירושלים (כסלו תשע"א) "דומני שכתבו בשמו בצורה לא מדויקת, שאין אדם בעל שתי אמהות אלא כוונתו **שמספיקא דאורייתא נותנים עליו חומרת שתי האמהות**".

ובמכתב אחר (אדר תשע"ג) כתב לי הרב בצרי שגם לדעתו נלך לחומרא אחרי שתי האמהות: "יש לחוש לחומרא לקרבת שתי האמהות. שתי הנשים נחשבות לאמהות בעלת הביצית וזו שגדלה את העובר ברחמה וראוי ללכת לחומרא בעריות".

• **רבי שמואל הלוי ואזנר** - יצוין כי בחודש אדר א' תשס"ח, נפגשתי עם רבי משה שאול קליין, תלמידו

המובהק של רבי שמואל הלוי ואזנר, וחבר ועד הרבנים של המרכז הרפואי מעייני הישועה בבני ברק, שהוסיף והבהיר בעל פה את עמדת הרב ואזנר בנדון היחוס בתרומת ביצית. ומדבריו למדנו שלמעשה אין הכרעה אחר מי מתייחס הוולד - בעלת הביצית או האשה היולדת שברחמה התפתח ההריון. [אמנם, מתשובה של הגר"ש ואזנר, אשר התפרסמה לאחר פטירתו בשו"ת שבט הלוי (חלק יא סימן רלו) עולה לכאורה כי דעתו שהיולדת היא האם, וראה בסימן ג אות יב, משא ומתן עם ידידי רבי שמואל אליעזר שטרן אודות תשובה זו].

• **רבי אשר וייס** - כתב לי בחודש שבט תשע"ב, מכתב מפורט שבו סיכם את צדדי הספק בנושא: "הנה זה שנות דור שפוסקי הלכה דנים בשאלת תרומת ביציות. כאשר אשה אינה יכולה להרות, אם משום שאין לה שחלות או משום שהשחלות אין בהן ביציות ראויות, יש ובני הזוג מבקשים תרומת ביצית של אשה אחרת. ביצית זו מופרית בזרע הבעל וכאשר ההפריה עולה יפה והזרע מתמזג עם הביצית, מחדירים את העוברון לרחם האשה. והשאלה הנשאלת ולד זה לכשיוולד מי אמו, האם תורמת הביצית שממנה התפתח העובר או שמא בעלת הרחם, שברחמה התפתח עובר זה והיה בלדתה לנפש חיה. ושאלה זו נשאלת לחילופין באם פונדקאית שנושאת ברחמה ביצית מופרית של אשה אחרת. ושלש מחלוקות בדבר: יש אומרים, דבעלת הביצית היא האם לפי ההלכה. ויש אומרים, דבעלת הרחם היא האם. ויש אומרים, דתינוק זה אינו מתייחס לא אחרי זו ולא אחרי זו וכאילו אין לו אם. אלה ואלה הביאו ראיות לדבריהם, אך לענ"ד אין כל ראייה, ואף לא כדמות ראייה לא לכאן ולא לכאן".

ולאחר שדן בהרחבה בראיות שנאמרו בסוגיא, כתב הגר"א וייס: "סוף דבר, אין כל מקור להכריע בשאלה גדולה זו, ובעל כרחי צריכים אנו להכריע בזה מסברא. וכבר ידעת מה שרגיל אני לומר שבאמת דורנו, דור יתום, היה צריך רמב"ן ורשב"א להכריע בשאלות חמורות המתעוררות בכל תחומי החיים עקב התפתחות המדע והטכנולוגיה, ובעיקר בתחום ההלכה והרפואה, אך לדאבון לב יתמי דיתמי אנן וכאצבע בקירא בסברא".

ולמעשה הכריע: "ואף שנטיית לבי שבעלת הביצית היא האם על פי ההלכה, דדין זרע האם כזרע האב, מכל מקום חושבני שצדק מרן הגרש"ז אוירבך זצ"ל שנקט דתשובת שאלה זו תינתן בידנו רק לעתיד לבא, ואין בידינו להכריע בזה בסברא, ומשום כך יש להחמיר בה כשני הצדדים".

### יש להחמיר שמעיקר הדין גם בעלת הביצית וגם הפונדקאית אמהות

ה. עיון בפסיקותיו של רבי משה שטרנבוך, לאורך השנים, מחדד את ההתחבטות הגדולה שיש בסברא בנושא זה, עד להכרעה שיש מקום להחמיר שמעיקר הדין גם בעלת הביצית וגם הפונדקאית הן האמהות.

• **בשנת תשמ"ג** נכתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סימן תרפט) כי האשה היולדת היא האם שאחריה מתייחס הוולד: "ומעתה למעשה באנו להכרעה שלענין יחוס, אם השתילו מאשה לאשה, נראה עיקר למעשה שתלוי בשניה, ואין שום קורבה אפילו קלישתא מכח עיקר זרע האשה".

• כחלוף שני עשורים, בשנת תשס"ב, שב הגר"מ שטרנבוך ודן בשאלה זו בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סימן רפד) ונטה לומר שבכל מקרה שאין אמהות כדרך כל הארץ אלא אשה אחת היא בעלת הביצית ואשה אחרת פונדקאית, אין כאן אם כלל משום שאף אחת מהן לא ממלאת את תפקיד האמהות בשלימות: "בענין סרוגיט [פונדקאית] דחיישין בזה שהוולד אינו מתייחס לאם, כיון שחלק מיצירתו בלעדיה, והתורה קבעה שם אם בביאה שכך חלקה בוולד יהיה כפי דרך הטבע, ואם בהזרעה מלאכותית אינו בנו כמו שכתבנו בתשובה הקודמת, כאן הבן הוא בלי אב דהרי האב לא בעל אשה זו שנולד ממנה, וגם אין לו אם, דשתיהם אינן אמו, זו משום שלא נולד ממנה וזו משום שלא נוצר ממנה", ומכאן קצרה הדרך למסקנא מרחיקת לכת: "והרי הוא כנוצר בספר יצירה".

## רץ השפעת רחם מלאכותי על יחוס בתרומת ביצית

### כצבי

• **בשנת תשס"ט** יצא לאור החלק החמישי של שו"ת תשובות והנהגות, ושם (סימן שיח) הבהיר הגר"מ שטרנבוך את עמדתו בנושא בהרחבה וכותב שיש להחמיר שגם בעלת הביצית וגם הפונדקאית אמהות: "את כל ענין הפונדקאות ראוי לאסור לגמרי, בין שהפונדקאית גויה שיש בזה לטמא את קדושת ישראל, ובין שהיא ישראלית פנויה, שנעשית בזה כקדשה שמפקירה עצמה. וגם יש לחשוש לתקלות ולערבוביה בענייני יוחסין שיבואו להיכשל באיסור קורבה, ולא יצא ענין הפונדקאות להיתר ע"י גדולי ההוראה, והספק אחר מי מתייחס הולד הוא גופא סיבה לאסור. ושורש הספק הוא, שכפי שברא הקב"ה את עולמו יש לאם שני תפקידים ביצירת הולד האחד שהולד נוצר מביצית שלה שמופרית ע"י זרע הבעל בעקבות קיום יחסי אישות, והשני, שהביצית המופרית משתרשת ברחם של האם ושם מתפתח הולד עד שעת הלידה, שאז ננער ממעי אמו. **ותופעת הפונדקאות מעוררת ספק** האם האמא היא האשה שהולד מתפתח מהביצית שלה, או שמא האמא היא האשה שברחם שלה התפתחה הביצית המופרית. ונחלקו בזה גדולי ההוראה בזמנינו, יש שכתב שהאם היא האשה שברחמה התפתח הולד ושילדה אותו, ויש שסובר שהאם היא האשה שמהביצית שלה התפתח הולד, כלומר האם הגנטית. ולענ"ד יש לצדד ולומר שכיון ששתי הנשים פועלות סוף כל סוף ליצירת הולד ולהתפתחותו, ואי אפשר לאחת מבלי רעותה, **יש מקום לומר שלשתיים דין אם ושלוולד שתי אמהות** וכעין זה מצינו בתוס' בסוטה (מב, ב) שישנה מציאות שלולד שני אבות".

ומסקנתו: "ולדעתי **יש לחשוש לחומרא לענין היחוס לכל הסברות שהזכרנו**, דהיינו או שהאם הגנטית היא האם, או שהאם הפונדקאית היא האם, או שגם לאם הגנטית וגם לאם הפונדקאית דין אם במקצת. וראוי לחשוש, שכן אין לנו מקורות בקדמונים, וה' יעזור ולא יעשו כן בישראל".

• במכתבו אלי בחודש **סיון תשע"ב**, כתב הגר"מ שטרנבוך באופן קצת אחר, שאף שעיקר היצירה תלוי בבעלת הביצית מכל מקום שתי הנשים שותפות ביצירת הוולד, **ולכן שתיהן נחשבות כאמהות** לא מחמת הספק אלא **מדינא**: "בקונטרסו דן בתרומת ביצית באשה, של מי הולד, ומביא דעות לכאן ולכאן, ומביא דבריו **שהוולד של המוליד**. אבל אחר כך העליתי חידוש דאף **שעיקר של הראשון**, חלק מהיצירה גם במולידה, **ויש כאן מן הדין שתי אמהות**, כעין פירוש התוספות **לא מספק אלא מדינא**, וצריך בירור".

### בעלת הביצית היא האם

1. הפוסקים שנקטו ללא ספק שהאם היא בעלת הביצית, הם:

• **רבי אביגדר נבנצל** - כתב בהמשך מכתבו [ראה לעיל **אות ד**]: "הנלענ"ד בזה הוא **דבעלת הביצית היא האם לכל דבר**, והפונדקאית היא כמו אינקובטור בבית חולים. והגע בעצמך, אם יקחו מזרע כלב וכלבה, שישתילו בפונדקאית ישראלית, ותלד כלבלב, האם ימולו אותו לשמונה, ויגידו ותגל האם בפרי בטנה".

• **רבי מאיר בראנדסדורפר** - כתב בשו"ת קנה בשם (ח"ד סימן צה אות א; סיון תשס"ח) "הנלע"ד פשוט וברור, כי אמו של ילוד זה איננה אותה האשה שגידלה אותו בתוך רחמה במשך התשעה ירחי לידה, עד שהגיע לשעה שיהיה ראוי להיוולד וגם ילדה אותו, שהיא אשת הגבר שהזרע נלקח ממנו והיא באמת אשת אביו. אלא **אמו של ילוד זה, היא האשה שהביצית נלקחה ממנה**. כי בהשתלבות ביצית שלה עם הזרע שלו, מהם ביחד נוצר הוולד, והאשה ההיא שהיא אשת הגבר שהזרע נלקח ממנו, אינה משמשת אלא כפונדקאית ואינקובטור בכדי להחיותו ולגדלו עד שיהיה ראוי לצאת לאויר העולם כדרך כל הנולדים, אבל אין העובר מתייחס אחריה, להיות נחשבת כאמו של ילוד זה, אפילו אם היה ברור לנו שבלי שהותו ברחמה במשך התשעה ירחי לידה, לא היתה לו שום אפשרות להיגמר ולגדול עד שיהיה ראוי לצאת לאויר העולם כדרך הנולדים".

### הצורך להכריע בשאלת יחוס הנולדים מתרומת ביצית ופונדקאות

ז. ממוצא הדברים למדנו, כי הדיון ההלכתי בסוגיית יחוס הנולדים מתרומת ביצית ופונדקאות לא הוכרע בראיות מוחלטות. ובפסקי ההלכה בסברא בנושא זה מצינו גישות שונות בין הפוסקים, ורבים סבורים שהספק מי אמו של הוולד, נותר על מקומו, ולא ניתן להגיע בזה לכלל הכרעה ודאית.

בשל חוסר הוודאות באשר לייחוס הוולד, אסרו רוב הפוסקים תרומת ביצית ופונדקאות, כדי למנוע לידת וולד שלא ידוע בוודאות מי אמו. חשוב להדגיש, כי בניגוד ל"שתוקי" שבעיית יחוסו ידועה, כאשר ילד נולד מתרומת ביצית במשפחה רגילה, אף אחד לא מעלה על דעתו שיש שאלה על כשרות יחוסו. ולכן חששו הפוסקים שהיתר תרומת ביצית ופונדקאות, עלול לגרום לכך שיוולדו תינוקות שכלל לא נדע שיש ספקות ביחוסם.

עם זאת, יש פוסקים המתירים תרומת ביצית ופונדקאות, חלקם בפומבי, וחלקם בצנעה ובהוראה הנמסרת בעל פה לגופו של ענין. נוסיף לכך, שרוב הציבור שאינו נמנה על שומרי המצוות, נזקק לתרומת ביצית ופונדקאות ללא היסוס, כדבר שבשגרה.

מכאן נבין את הצורך הדחוף בהכרעה ברורה בשאלת יחוסם של אלפי הילדים הנולדים מידי שנה מתרומת ביצית ופונדקאות. יעידו על כך הרבנים והיושבים על מדין, הנדרשים חדשות לבקרים להשיב תשובות לשאלות בתחום זה, להלכה ולמעשה.

• • •

### התפתחות עובר מחוץ לרחם - דמיון ומציאות

ח. בקיץ תשע"ו התבשרנו על התפתחות רפואית חשובה, ועל פיה חשבתי להציע לפני היושבים על מדין ותלמידי החכמים סברא מתוך המציאות ולא ראייה מדברי הפוסקים, אשר יתכן ויש לה השפעה מכרעת בשאלת בירור היוחסין בתרומת ביצית ופונדקאות.

במשך שנים רבות חולמים הרופאים ומדענים למצוא תחליף מלאכותי לרחם האשה, כדי שגם נשים שיש להן בעיה רפואית ברחם או שאין להן רחם יוכלו ללדת. נדמה, כי אנו מתקרבים ליום בו חלום זה יהפוך למציאות.

הריון ממוצע של אשה אורך בדרך כלל כארבעים שבועות. בעבר, עוברים שנולדו לפני הזמן היו בסיכון גבוה, והשרידות שלהם היתה מועטה. עם התפתחות הרפואה והמכשור הטכנולוגי, גם עוברים שנולדים בשלב מוקדם מאד יכולים לשרוד ולגדול בריאים ושלמים. קיים קשר ברור בין שבוע הלידה לאחוזי ההישרדות של העובר. ככל שהתינוק נולד מוקדם יותר, סיכויי ההישרדות שלו יורדים. כיום, גבול החיות [האפשרות לחיים של ילוד] הם בלידה בשבוע ה- 22-23, כאשר בשבוע ה- 23 סיכויי ההישרדות נעים בין 0% ל-5%. לעומת זאת, בשבוע ה- 24 הסיכויים כבר עומדים על 60% 70% הישרדות. ובשבוע 26 הם כבר עולים ל-75% עד 85% הישרדות.

בישראל גבול החיות הוא בין השבוע ה- 23 לשבוע ה- 24. בשבוע זה ההורים רשאים להשתתף בהחלטה האם לבצע החייאה, או לא. מהשבוע ה- 24, כשמשקל הפג קרוב ל- 500 גרם, הרופאים מחוייבים לבצע בו החייאה. אם כי ידוע על מקרים חריגים בהם שרדו תינוקות שנולדו אף בשלב מוקדם יותר.

לדוגמא, בבית חולים במיאמי, נולדה תינוקת ששהתה פחות מ-22 שבועות ברחם, משקלה היה 280 גרם, ואורך גופה בעת הלידה היה 24 ס"מ בלבד, ולאחר שהות של מספר חודשים בבית חולים, היא השתחררה במצב טוב מאד לביתה. גם בבית הרפואה מעייני הישועה בבני ברק, דווח על פג שנולד

## רץ השפעת רחם מלאכותי על יחוס בתרומת ביצית

### כצבי

בשבוע ה- 22 ונשאר בחיים. ועם סיום כתיבת המאמר, בתאריך כ"ו מנחם אב תשע"ו, התפרסמה בתקשורת הישראלית ידיעה על תינוק שנולד **בשבוע ה-22** בבית החולים איכילוב בתל אביב, והשתחרר לביתו לאחר חמשה חדשים בפגיה, בריא ושלם.

כלומר, נכון להיום, **מהשבוע ה-22 ועד השבוע ה-40** התינוק יכול להתקיים **מחוץ לרחם** באמצעים מלאכותיים, במשך 18 שבועות.

מן העבר השני, לאחרונה פורסם כי מדענים הצליחו לגדל עוברים מהפריה חוץ גופית במשך **13 יום מחוץ לרחם**, כאשר בשלב זה הושמדו העוברים, מאחר וכיום על פי חוקי האתיקה, אסור לגדל עוברים במעבדה לאחר 14 יום [בבעלי חיים שאין מגבלות אתיות, הצליחו חוקרים בטוקיו ליצור מעין "רחם מלאכותי" ולגדל בו עוברים של עיזים במשך מספר שבועות].

ומעתה, כאשר נחבר את הזמן שבו עובר יכול להתפתח מחוץ לרחם הטבעי, בתחילת ההריון - שבועיים, ובסופו - 18 שבועות, הגענו למסקנה, שכיום, **כמחצית מתקופת ההריון**, העובר יכול להתפתח ולגדול באמצעים מלאכותיים.

### האם ניתן יהיה בעתיד להקדים את "גבול החיות" של עוברים

**ט. ברצוני להבהיר בקצרה את הדברים -** מדוע כיום, השבוע ה-22 הוא "גבול החיות", והאם "גבול" זה ישתנה בעתיד.

ובכן, במהלך ההריון חבל הטבור הוא מקור "החיים" של העובר, המחבר אותו אל השליה. דרכו העובר נושם, אוכל ואף מסלק את הפסולת מתוך גופו. בחבל הטבור שלושה כלי דם: שני עורקים המובילים דם אל השליה, ועוד וריד רחב המחזיר את הדם מהשליה אל העובר. חבל הטבור יכול לגדול עד לאורך של 60 סנטימטרים, כדי לאפשר לעובר לנוע בחופשיות ובבטיחות בתוך הרחם, בלי לגרום נזק לשליה או לחבל הטבור עצמו. ללא זה, אין לעובר קיום בתוך הרחם כלל. חבל הטבור מקיים את העובר אף כאשר האיברים הפנימיים אינם בשלים או אינם קיימים וזאת על ידי התאמה מלאה לצרכיו של העובר.

כאשר עובר נולד, מנתקים את חבל הטבור, והנשימה נעשית כמו כל אדם בוגר על ידי הריאות, וההזנה וסילוק הפסולת אמורים להיעשות על ידי האיברים המתאימים לכך כמו כל אדם בוגר. ניתן אמנם לתת חמצן על מנת לעזור לעובר לנשום, אך הנשימה היא על ידי הריאות. **ומכאן נובע "גבול החיות"**, משום שלפני השבוע ה-21, הריאות של העובר אינם מפותחות דיין, ואין לעובר יכולת לשרוד מחוץ לרחם כאשר הוא מנותק מחבל הטבור.

לכן עד היום הצליחו החוקרים לגדל עוברים בשבועיים הראשונים בלבד, כאשר הם עדיין אינם זקוקים למזון וחמצן מחבל הטבור. וכן לאחר השבוע ה-21 כשהאיברים הפנימיים (במקרים נדירים, שכן ברוב המקרים לפני השבוע ה-25 העובר אינו שורד) כבר יכולים לקיים את העובר על ידי עזרה של תנאים סביבתיים מתאימים באינקובטור.

המכשול הבא, אותו מבקשים המדענים לצלוח הוא, לפתח רחם עם שליה מלאכותית, אליו יוכל העובר להתחבר עם חבל הטבור, ולקבל מזון ואויר הנחוץ לקיומו. בעוברים של עיזים היתה בכך הצלחה חלקית, אך עדיין רב המרחק להצלחה מלאה.

דוד וורמפלש, אסטרו-ביולוג, רופא וכתב מדעי, פרסם בקיץ תשע"ה מאמר באתר האינטרנט *genetic literacy project* וסיכם את הבעיות העיקריות המונעות התפתחות ההריון ברחם מלאכותי קודם השבוע ה-22, להלן חלק מדבריו [בתרגום מאנגלית]: "מערכות האיברים האלו, והריאות בפרט, אינן בשלות לעשות את תפקידן בשלב כה

## רץ השפעת רחם מלאכותי על יחוס בתרומת ביצית

### כצבי

מוקדם. יש גבול לשלב שבו עובר מתפתח יכול לעבור מהרחם למחלקת טיפול נמרץ יילודים. גבול זה, המכונה "יכולת קיום", בהחלט הוקדם בזכות טיפולים מיוחדים הניתנים לאם לפני הלידה, הזרקות ישירות לריאותיו של הפג מיד אחרי הלידה ותמיכה רפואית בלתי פוסקת. אך ייתכן שגיל הריון של 22 שבועות הוא הגבול המוחלט להישרדות עובר שייאלץ להיתמך בנשימת ריאות, שלא לדבר על איברים אחרים, במקום בדם המזין של אמו".

מן העבר השני, וורמפלש מציין את ההתקדמות במציאת פתרון לבעיות אלו: "למרות האמור לעיל, היכולת להקדים את הגבול קרובה מתמיד. אחת משתי טכנולוגיות המפתח המתפתחות היא, סביבת מי השפיר המלאכותיים שהמשיכה להתפתח עם מודלים של בעלי חיים במעבדות מאז מחקר העזים בשנות התשעים. התחום השני הוא העברת עוברים. לא זו בלבד שיונק מתפתח יכול לעבור מרחם אמו לרחם פונדקאית, אלא שעם הזמן, חוקרים משחזרים את האנדומטריום (endometrium) - השכבה התאית של הרחם המכילה ומזינה את ההריון - כתרבית תאית או מודל מבחנה. שילוב הטכנולוגיות האלו יאפשר העברה של יצור אנושי מתפתח אל תוך מערכת הכוללת את השליה וחבל הטבור ומספקת את כל מוצרי הצריכה (חמצן ומזון) ומסירה את כל הפסולת ישירות דרך הדם. באופן זה, ההישרדות והמשך ההתפתחות כבר לא יהיו תלויים בבשלות הריאות ואיברים אחרים לביצוע תפקידם. לאחר שלב זה, לא תהיה שום מניעה מדחיפת "גבול החיות" עוד יותר לקראת הריון מלא באמצעים מלאכותיים. ביצית מופרית בהפריה חוץ גופית תושלל ישירות אל תוך הרחם המלאכותי, ללא שום צורך ברחם טבעית גם בשלבים המוקדמים".

נכון להיום [אדר תש"פ], עדיין לא הצליחו הרופאים והמדענים לצמצם את הפער, ולממש את החלום לגדל עובר מחוץ לרחם אמו משלב ההפריה ועד לחיים בגוף בריא ושלם, אך עינינו רואות את ההתקדמות המחקרית - מדעית - טכנולוגית, בצעדי ענק בשנים מעטות, שלא מותירה כל ספק, כי הדמיון יהפוך בקרוב למציאות, והשאלה היא רק מתי.

• • •

### האם חידושי המדע יכריעו את שאלת בירור היוחסין בתרומת ביצית ופונדקאות

י. ביום שבו "יוולד" תינוק שלא גדל מעולם ברחם של אם אנושית אלא במעבדה, לאחר הפריית ביצית וזרע, וכי יעלה על לב מאן דהו להסתפק מה ייחוסו, ולחשוב שהוא מיוחס אחרי האינקובטור...

פשוט לכל בר בי רב, שמאחר ולפנינו אשה אחת בלבד, נותנת הביצית, שהיא היחידה ששותפה ביצירת הוולד, והמשך התהליך, דהיינו ההריון, נעשה באמצעים מלאכותיים, הרי שאין כלל ספק למי לייחס את הוולד, ובוודאי שבעלת הביצית היא האם.

ואם נמשיך שלב אחד הלאה נוכל להסיק, שמכיוון שיש תחליף מלאכותי לאשה שברחמה התפתח וגדל הוולד, גם אם במציאות הוולד התפתח ברחם טבעי ולא באופן מלאכותי, אין זה קובע כלל לדיני יוחסין, שהרי ניתן לעשות את התהליך גם באמצעים מלאכותיים.

ואם כך, גם בפונדקאות או בתרומת ביצית, שיש שתי נשים, אחת תורמת ביצית, ושניה את הרחם שבו מתפתח העובר בהריון, אין לאשה השניה כל משמעות מבחינת הייחוס, והיא לא יותר מאשר אותם אמצעים מלאכותיים, שבוודאי אינם קובעים דבר לענין ייחוס.

ברור כי לקביעה זו כי בעלת הביצית היא האם באופן ודאי, תהיינה השלכות הלכתיות רבות. שהרי כאשר יוכרע מי היא האם, לפוסקים שאסרו תרומת ביצית ופונדקאות רק בכדי שלא להיכנס לספיקות בדיני יוחסין, לא תהיה יותר סיבה לאסור.

זאת ועוד, כל ההלכות שנבעו מספק זה, כגון: דין פדיון הבן, דיני גירות [כאשר בעלת הביצית או הפונדקאית אינן יהודיות], וכן דיני ירושה, כיבוד אם - יוכרעו בוודאות לאור הקביעה המוחלטת שבעלת הביצית היא האם.

לסיום, ברצוני לציין לדברים שכתב **בשנת תש"מ**, רבי משה הרשלה, בספרו הלכה ורפואה (ח"א עמ' שז) על היום שבו יוכלו "לייצר" תינוקות ברחם מלאכותי: "יגיע זמן ונוכל לקבל תינוקות לפי הזמנה מתוכננת מראש, תוך יצירתם במבחנה בתנאי רחם. דמיון זה אפשר שהוא **חלום מחוץ למציאות**, אבל אפשר להבינו ולהסבירו מראות ההלכה והאמונה. הדיון יגדל ויתרחב אם יצליחו להביא וולד במעבדה רחמית מלאכותית, ללא השתלה ברחם וללא לידה טבעית, העובר יתפתח במבחנה ואחר ירחי דמוי הריון הוא ימצא עצמו ילוד ובר נש ככל התינוקות. וכאן יהא לנו מכלול של בעיות: השאלה הראשונית, תהא עקרונית, האם הוא יצור אנוש על כל המשתמע ממנו ככל ההתחייבויות שיש למשמעות זו שאנו קורין לו בן אדם, או אולי זה יצור דמוי אדם ותוצר מבחנה, שאין עליו חוק האנושות והאדם. מלבד זאת יש לחשוב, האם יצור זה יש לו זיקת תורשה לאב מבחינת בן, ומבחינת המשך היחס, שכן מאד סביר שהמשך של דורות יחוס והקשר עם החברה האנושית באים עם הריון ולידה טבעיים. ניתן להניח שהעולם המתקדם יתקדם במישור זה, ואנו חייבים להיות ערים שבעתיד הלא רחוק יסתובבו בני מבחנה במרחבי עולמנו, ועל האנושות והמחקר יהא להתמודד עם בעיות חדשות שיעמדו במציאות. לפנינו חובה מעתה כבר להציג את הבעיות, ולבדוק אותם מבחינה תורנית הלכתית, תוך שימוש במקורות ובכללי התלמודים".

בשעת כתיבת מאמר זה, בטרם חלפו ארבעים שנה מפרסום דבריו של הרב הרשלה, ניתן לומר כי לידת ילד באמצעים מלאכותיים, כבר אינה בגדר "חלום מחוץ למציאות". כאמור, בדור האחרון נוכחנו לראות במו עינינו, כי ההתפתחות המדעית, הפכה בסייעתא דשמיא חלומות רבים למציאות הנעשית דבר יום ביומו, ואין כל ספק כי היום שבו נתבשר על לידת תינוק מסוג זה, קרובה מתמיד.

• • •

אני מודע לכך שודאי יהיו רבים שיקראו את האמור לעיל ויאמרו שהדברים הם בגדר "מדע בדיוני". אשיב לעומתם, כי אך לפני שלושים שנה, כאשר התחילו טיפולי ההפריה החוץ גופית, היו מגדולי הפוסקים שכתבו כי הוולד אינו מתייחס כלל לאביו ואמו, אחרים כתבו שאסור למול את התינוק שנולד בשבת כי זהו מעשה ניסים. ואילו כיום לאחר שעברו עשרים - שלושים שנה, פשוט לכולם שהוולד מתייחס אחרי אביו ואמו, והליך זה הפך להיות כ"דרך טבעית" לקיום מצות פרו ורבו, ובשל כך לדעת הגר"מ שטרנבוך יש חיוב על בני הזוג שלא נפקדו בזרע של קיימא, להשתדל להביא ילדים לעולם בהזרעה או הפריה מלאכותיים. ההתקדמות המהירה של המדע ושל פסיקת ההלכה בעקבות השינויים האלו, היא העדות הברורה והמכרעת ביותר על הצורך לשקול מחדש מעת לעת הכרעות הלכתיות, לאור השתנות המציאות בעקבות חידושי הטכנולוגיה.

לפיכך, יתכן כי את המסקנא ההלכתית על קביעת היחוס בתרומת ביצית ופונדקאות כתוצאה מהתפתחות הרחם המלאכותית - **שבעלת הביצית היא האם** - ניתן להסיק כבר היום.

מובן מאליו, וזאת למודעי כי הנכתב לעיל אינו **הכרעה** הלכתית, אלא **הצעה** לפני הרבנים היושבים על מדין ולומדי התורה די בכל אתר ואתר.

• • •

מאמר זה נשלח לכבוד הרבנים והדיינים היושבים על מדין, על מנת להוסיף וללבן סוגיא זו על כלליה ופרטיה, להגדיל תורה ולהאדירה.

**כצבי****השפעת רחם מלאכותי על יחוס בתרומת ביצית****רץ**

להלן התשובות שנתקבלו אצלי: